

TIESOS IR MENO KŪRINIO SANTYKIS: B. CROCE IR H. G. GADAMERIS

Vaiva Daraškevičiūtė

Vilniaus universiteto

Filosofijos katedra

Universiteto g. 9/1, LT-2057 Vilnius

Tel. (370 5) 2 667617

El. paštas: vaiva.daraskeviciute@gmail.com

Straipsnyje aptariamas tiesos ir meno kūrinio santykis B. Croce's ir H. G. Gadamerio filosofijoje. Lyginami Croce's estetikos ir Gadamerio meno filosofijos principai, analizuojami panašumai ir skirtumai. Croce akcentuoja meno autonomiją ir subjektyvųjį intuityviojo pažinimo lygmenį, jo estetikoje per meno kūrinį patiriamas intuityvusis tiesos matmuo, tačiau esama ir universalumą suponuojančių meno patirties aspektų. Gadameris meno kūrinio supratimo analize siekia pagrįsti hermeneutikos universalumą – tiesa čia priešinama metodologijai ir suvokiama kaip supratimo įvykis. Straipsnyje grindžiama tezė, kad Croce's estetikoje tiesos ir meno kūrinio santykis analogiškas Gadamerio hermeneutikoje aptariamam tiesos ir meno kūrinio santykiui.

Pagrindiniai žodžiai: meno kūrinys, tiesa, intuityvusis pažinimas, ekspresija, hermeneutika.

Įvadas

Tiesos santykis su menu skiriasi nuo tiesos santykio su bet kuria kita žmogaus veikla. Šiame santykyje pats meno kūrinys diktuoja sąlygas tiesai, o ne tiesa meno kūriniai. Individas kasdienybėje vadovaujasi atitikimo (korespondentine) tiesos samprata, tačiau akivaizdu, kad santykyje su meno kūriniai tokia tiesa neturi prasmės arba, kitaip tariant, iš atitikimo tiesos perspektyvos beprasmiška klausti apie meno kūrinio ir tiesos santykį. Kalbėdami apie meno kūrinį, nevartojame tokių apibrėžčių kaip „teisinga“ arba „klaidinga“, tačiau mus sukrėtusio meno kūrinio akivaizdoje pajuntame tai, ką galime įvardyti kaip tikrumą, priartėjimą prie tikrovės (būties). Taigi, tiesos ir

meno santykio problema priklauso ne tik nuo tiesos sampratos, bet ir nuo to, kokiais saitais meno kūrinys siejamas su tikrove. Šiame straipsnyje orientuojamasi į tiesą ontologinės hermeneutikos prasme, vadinasi, ne kaip moksliniu metodu prieinamą, bet greičiau kaip netikėtai „išstinkantį“ įvykį. Pasirinkta nagrinėti tiesos ir meno kūrinio santykio problemą Benedetto Croce's ir Hanso Georgo Gadamerio filosofijoje. Iš pirmo žvilgsnio šių filosofų, nors atstovaujančių tam pačiam laikmečiui ir žemynui, bet skirtingoms filosofijos sampratoms, gretinimas gali pasirodyti netikėtas. Į aptariamą problemą žvelgiama iš hermeneutinės perspektyvos, todėl Gadamerio, vieno pagrindinių meno supratimo temą nagri-

nėjusių mąstytojų, indėlis šiame kontekste yra akivaizdus. Kita vertus, Gadameris yra svarbus ir kaip autorius, kuris užklausia apie tolesnį estetikos likimą, abejodamas galimybe vis dar kalbėti apie meno kūrinį būtent estetikos, tai yra mokslo, tiriančio meną ir grožį, terminais. Todėl šis straipsnis tiesos ir meno kūrinio santykių nagrinėja ir iš perspektyvos, atsižvelgiančios į pačios estetikos sampratos transformacijos problemą, kur Gadameris pasirodo kaip svarbiausia figūra. Nuo hermeneutinės meno kūrinio supratimo pozicijos pasirenkama judėti ne į postmodernybę, bet atliekamas retrospektyvus judesys link vis dar ištikimos tradicijai, bet jau linkstančios į radikalias permainas Croce's estetikos sampratos. Croce pasirinktas kaip meno problemomis ypač domėjęsis autorius, sukūręs filosofinę sistemą, kurioje estetikai skiriama pamatinė vieta. Čia nepretenduojama aptarti viso milžiniško italų filosofo indėlio į estetiką, bet siekiama telkti dėmesį į tuos jo filosofijos aspektus, kurie veda link paties estetikos termino peržiūros šitaip priartindami Croce's poziciją meno kūrinio ir tiesos santykio atžvilgiu prie Gadamerio hermeneutikos. Šiame straipsnyje itin svarbus Croce's nusistatymas laikyti estetinę patirtį išskirtine kitų žmogaus patirčių atžvilgiu, tuo parodant, kad meno kūrinio supratimui negali būti taikomos metafizikoje arba moksle pasitaikančios tiesos apibrėžtys. Tiesos ir meno kūrinio santykio problema Croce's estetikoje yra ne savaime suprantama, bet prieinama analizuojant pagrindines jo estetikos tezes.

Straipsnio tikslas – pagrįsti tezę, kad nors iš pirmo žvilgsnio Benedettas Croce ir Hansas Georgas Gadameris vadovaujami skirtingomis tiesos sampratomis estetikoje,

tačiau abiejų mąstytojų meno kūrinio samprata remiasi prielaida, kad meno kūrinys yra ne tikrovės pamėgdžiojimas, bet steigia atskirą tikrovę, susijusią su tradicija hermeneutiniais (Gadamerio atveju) arba intuityvaus pažinimo (Croce's atveju) saitais. Croce's estetikoje aptinkama akivaizdžių hermeneutinės filosofijos prielaidų, kurių aptartis suteikia papildomų argumentų tezei pagrįsti.

Croce's estetikos principai

Croce's filosofinė sistema iš įvairių XX amžiaus teorijų išsiskiria tuo, kad jos pagrindas yra estetika. Neoidealistine Croce's filosofija teigia, kad tikrovė iš tiesų yra ne materialinė, bet dvasinė, o dvasinio gyvenimo formos skirstomos į teorinę ir praktinę. Savo ruožtu teorinė gyvenimo forma išskiriama į meną ir logiką, o praktinė – į moralę ir ekonomiką. 1902 metais išleistas veikalas *Estetika kaip išraiškos mokslas ir bendroji lingvistika* yra tik viena ir pirmoji iš keturių *Dvasios filosofijai* dedikuotos filosofinės sistemos dalių. Taigi, estetika Croce'i yra teorinis konkrečių vaizdinių pažinimo mokslas. Menas, nors kontroversiškai, taip pat priskiriamas teorinei veiklai – Croce primygtinai pabrėžia, kad materialioji meno kūrinio forma nėra tokia svarbi kaip pati intuicija. Pačiais pirmaisiais *Estetikos* sakiniais Croce apibrėžia pažinimą ir jį skirsto į intuityvų ir loginį. Pažinimas, kuriuo operuoja estetika, yra intuityvus, išgrynintas nuo intelektualizmo ir logicizmo, Croce's manymu, skatinančių natūralistinę arba metafizinę estetikos sampratą. Pats intuicijos terminas Croce'i reiškia ne tik gebėjimą susidaryti konkrečius vaizdinius,

bet ir juos išreikšti, o kartu yra bet kokio kito pažinimo pagrindas. „Kiekviena tikra intuicija arba vaizdinys kartu yra ir ekspresija“ (Croce 2005: 12), – mūsų manymu, tai vienas pagrindinių Croce’s estetikos teiginių, kuriuo išreiškiamas subjektyvusis estetikos matmuo, kita vertus, šiame teiginyje matome atspirties tašką, leidžiantį pagrįsti universaliąją Croce’s estetikos plotmę, susiejant ją su hermeneutine Gadamerio filosofija.

Antrajame¹ meno problemoms skirtame darbe *Įvadas į estetiką*, siekdamas pagrįsti estetiką, Croce eina negatyviuoju keliu: norėdamas išgryninti estetiką nuo išankstinių nuomonių, jis išskiria ne tai, kas menas yra, bet kas nėra. Croce’s manymu, meno negalima apibūdinti kaip fizinio akto, nei kaip praktiškai naudingo ar moralinio akto, taip pat menas nėra conceptualus pažinimas. Jau Imanuelis Kantas apibrėžė estetinius sprendinius kaip nesuinteresuotus ir nesąvokinius, kartu aptardamas Croce’i svarbius grožio subjektyvumo ir autonomijos nuo moralės aspektus. Tačiau Kantui „estetinė sprendimo galia niekuo neprisideda prie savo objektų pažinimo“ (Kantas 1991: 49), o Croce’s įsitikinimu, būtent estetika yra bet kokio pažinimo pagrindas. Croce’s filoso-

fijoje net ir tie estetikos principai, kuriuos išskyrė Kantas, įgauna kitokį pobūdį, todėl trumpai aptarsime argumentus, kuriuos pateikia Croce siekdamas pagrįsti meno srities nepriklausomybę nuo tradiciškai jai priskiriamų apibrėžimų.

Teigdamas, kad menas nėra fizinis aktas, Croce pasisako prieš tendenciją suprasti meno kūrinį fizikalistiškai, tai yra kaip sunaudotų dažų ar gipso kiekį, ir tvirtina, kad kontempliuojant meno kūrinį nėra svarbus materialusis jo aspektas. Vis dėlto tai nereiškia, kad Croce visai atsisako vertinti meno kūrinio daiktinę plotmę, – aptardamas idealistų ir formalistų ginčą, italų filosofas teigia, kad šis konfliktas beprasmiškas. Remdamasis vokiečių filosofo Roberto Vischerio pavyzdžiu, jis palygina meno kūrinio idėją su vandens stiklinėje ištirpusiu gabalėliu cukraus – kaip cukrus lieka kiekvienoje vandens molekulėje, taip idėja persmelkia visą meno kūrinio formą, todėl meno kūrinys yra formos ir idėjos visuma.

Tvirtindamas, kad menas nėra praktiškai naudingas, Croce palaiko jau Kanto išdėstytą poziciją dėl estetinio sprendinio nesuinteresuotumo, tačiau pagrindžia šį savo teiginį gana originaliai. Menas neturi nieko bendro su malonumu, todėl jis negali būti praktiškai naudingas, – teigia Croce. Jo manymu, pats malonumas iš principo negali būti meniškasis. Dėl šios priežasties Croce pasisako prieš Friedricho Schillerio į estetikos tradiciją įtrauktą meno patirties kaip žaidimo sampratą, akivaizdžiai pražiūrėdamas jungiančią socialiąją plotmę grindžiančius šios teorijos aspektus. Pabrėždamas malonumo atsisakymą kaip pamatinį meno bruožą, Croce yra už monologišką meno kaip fenomeno struktūrą. Beje, anot šiuolaikinio italų filosofo Gianni

¹ Kai kurie Croce’s filosofijos tyrėjai (Eugenio Colorni, Paolo D’Angelo) jo estetiką skirsto į tris etapus, kuriuos žymi trys svarbiausi filosofo veikalai, skirti meno problemoms: *Estetika kaip išraiškos mokslas ir bendroji lingvistika* (*Estetica come scienza dell’espressione e linguistica General*, 1902), *Įvadas į estetiką* (*Breviario di estetica*, 1912) *Estetikos esmė* (*Estetica in nuce*, 1928), teigdami, kad vėlesniuose darbuose Croce yra mažiau radikalus meno subjektyvumo ir meno kūrinio daiktiskumo klausimais. Mes šiame straipsnyje laikomės pozicijos, kurią išdėsto ir pats Croce, kad jo estetika yra vientisa, tačiau vėlesniuose darbuose geriau paryškinti kai kurie aspektai, ypač tie, kurie sulaukė daugybės diskusijų po pirmosios *Estetikos* pasirodymo.

Vattimo, „hegelinės perspektyvos besilaukančiose teorijose ryški tendencija meno nerimtumą ir žaidybinį charakterį suprasti kaip meno, ne-esmiškumą, suvokiant šį terminą paraidžiui – kaip esmės trūkumą“ (Vattimo 2008: 61).

Meno ir moralės arba estetikos ir etikos santykis Croce’s filosofijoje yra nevienareikšmis. Menas nėra moralinis aktas, nes intuicija kaip teorinis aktas yra priešinga bet kokiai praktinei veiklai. Meno kūrinys negali būti moralus arba nemoralus, kaip tokios negali būti geometrinės figūros, – teigia Croce (1992: 20–21), palaikydamas romantikų požiūrį, kad menas nėra valios padiktuota veikla. Kita vertus, Croce savo estetikoje platoniskai sieja grožį su gėriu teigdamas, kad kuriantis menininkas atskiria grožį nuo bjaurumo, tai yra žmogiškųjų silpnybių, o kartu ir su tiesa „tikrovė ir ne tikrovė mene vadinamos grožiu ir bjaurumu, kaip logikoje tiesa ir klaida, ekonomikoje nauda ir žala, etikoje gėris ir blogis“ (1992: 79). Negalima nepastebėti, kad Croce’s estetikoje akivaizdi paties filosofo humanistinė pozicija. Straipsnyje „Apie meninę išraišką“ jis teigia, jog etinis visatos principas yra gėris, o kadangi menas yra pati gryniausia tikrovės forma, kuo tobulesnis, tuo jame ryškesnė etinė dalykų plotmė, todėl forsuojamas moralinis pateisinimas kaip tik demoralizuotų kūrinių (1992: 120–121).

Tai, kad Croce pasisako prieš tendenciją konceptualizuoti meną, savaime išplaukia iš jo filosofinės sistemos, pagal kurią estetika yra teorinis pažinimas, tačiau veikiantis konkrečių vaizdinių, o ne universalių sąvokų plotmėje. Būtent šis, neigiamas, meno apibūdinimas yra svarbiausias svarstant Croce’s poziciją tiesos problemos estetikoje

atžvilgiu: „konceptualus pažinimas, kuris savo grynąja forma yra filosofija, visada yra realistiškai orientuotas ir siekia įtvirtinti tikrovę santykyje su ne tikrove arba sumažinti ne tikrovę, įtraukdamas ją į tikrovę kaip subordinuotą pačios tikrovės aspektą, o intuicija, atvirkščiai, reiškia tikrovės ir ne tikrovės ribų neskyrimą – gryną vaizdinį“ (Croce 1992: 22). Šią mįslingą citatą galima iššifruoti taip, kad Croce’s įsitikinimu, meno kūrinys yra savipakankama tikrovė, atvirkščiai nei, pavyzdžiui, filosofinė teorija, todėl vos menininkas pabando pažvelgti į savo kūrinių kritiko akimis arba kontempliuojantis stebėtojas akimirkai virsta racionalių žiūrovu, menas kūrinyje miršta.

Visų šių Croce’s išskirtų principų tikslas – apibrėžti estetiką kaip atskirą pažinimo sritį, kurios negalima sutapatinti su etika arba logika, tačiau dar svarbiau – pagrįsti estetikos autonomiškumą. Pasak Vattimo, „dėl Croce’s idealizmo italų filosofijoje įsigalėjo tradicija grožio autonomiškumą laikyti savaime suprantamu dalyku ne dėl to, kad grožis būtų iš esmės priešingas visoms kitoms vertybėms, bet dėl išskirtinio estetiškos patirties specifiškumo sunkiai redukuojamos į bet kurią kitą patirtį“ (Vattimo 2008: 224). Croce’s intencija įtvirtinti estetikos autonomiškumą dažnai kritikuojama² kaip pastanga atskirti meno

² Tradiciškai Croce’s meno samprata laikoma monistine. Tokį apibūdinimą randame ir *The Routledge companion to aesthetics*. Amerikiečių filosofo Guy Rohrbaugh nuomone, Croce visus meno kūrinius laiko menininko mentalinių konstrukcijų fizikinėmis apraiškomis, dėl to žiūrovas su meno kūriniu gali turėti tik netiesioginį kontaktą, kurį būtų galima prilyginti, pavyzdžiui, individo galvos skausmui, – jo patirti niekas kitas negali, tik jis pats gali apie jį papasakoti (Rohrbaugh 2008: 243). Mes su tokia nuomone nesutinkame ir šią poziciją plačiau argumentuosime paskutinėje straipsnio dalyje.

sritį nuo išorinio pasaulio. Tokia išvada lyg ir logiškai kyla iš Croce's autonominės meno sampratos, tačiau ji nebuvo tikslingai formuluojama paties autoriaus. Croce's poziciją šiuo klausimu geriau galėtų paaiškinti ne estetikai skirti tekstai, bet 1905 metais išleistas veikalas *Logika kaip grynosios sąvokos mokslas*, kuriame italų filosofas pažinimą apibrėžia kaip apriorinę universalumo ir individualumo sintezę, be to, bet koks filosofinis (universalus) pažinimas įmanomas tik kaip turintis individualų pagrindą (konkrečią išraišką), vadinasi, estetinis pažinimas susijęs su filosofiniu, nes bet kokia autonomija neišvengiamai priklausoma nuo visumos. Kitaip tariant, menas yra autonomiškas kaip išskirtiniais principais besivadovaujanti veikla, tačiau yra inspiruojamas paskatų, kurios susijusios su etinėmis, socialinėmis aplinkybėmis arba kitomis bendražmogiškos veiklos rūšimis.

Jau minėtame straipsnyje „Menas kaip kūryba“ Croce atsako į klausimą, kas yra meno turinys, jei tai nei forma, nei idėja, nei sąvoka. „Meno turinys nėra daiktai arba išorinių dalykų sukeltos idėjos, bet žmogaus jausmai, kuriuos menas išreiškia savo vaizdiniais“ (Croce 1992: 139). Tai neabejotinai tipiškas ekspresionistinis požiūris, dar prieš romantikus Giambattista Vico (porą šimtmečių anksčiau gyvenusį savo tautietį Croce ypač vertino ir vadino tikruoju estetikos kūrėju) 1730 metais³ išleistame *Naujajame moksle* rašė: „Žmonės savo didžiausias aistras, sukeltas skausmo ir džiaugsmo, perkelia į poeziją ir dainas“ (Vico 2005: 517). Grįsdamas šią poziciją

³ 1730 metais pasirodė antras modifikuotas *Naujojo mokslo* leidimas, pirmoji versija išleista 1725 metais.

Croce teigia, kad yra tiesiog naivu manyti, jog menas – tai išorinės tikrovės mėgdžiojimas, nes taip menininko veikla redukuojama į pasyvią recepciją. Jo manymu, menas ne reprodukuoja jau esamus dalykus, bet formuoja naują tikrovę, todėl yra kūryba, o ne imitacija. Meno kaip autonomiškos tikrovės, o ne tikrovės pamėgdžiojimo samprata yra vienas pamatinių Croce's estetikos bruožų. Šio straipsnio kontekste meno kaip veiklos, steigiančios autonomišką tikrovę, samprata svarbi ir kaip gija, vedanti prie antrojo straipsnio protagonisto, Gadamerio, meno filosofijos.

Gadameris: meno filosofija vs estetika

Taip jau susiklostė, kad kalbėti apie Hansą Georgą Gadamerį dažniausiai pradeda ma nuo Martino Heideggerio. Iš tiesų, Gadameris neabejotinai priklauso tiems filosofams, kurių pozicija formavosi, kai Heideggeris radikalai permastė filosofijos tradiciją. Todėl ir pradėdant svarstyti tiesos problemą Gadamerio meno filosofijoje vertėtų prisiminti 1935 metais Heideggerio skaitytą paskaitą „Meno kūrinio ištaka“. Šiame tekste Heideggeris meno kūrinio ašimi padaro ne grožį, kaip buvo įprasta estetikos tradicijoje, bet tiesą. „Meno kūrinys savitu būdu atveria buvimo būvimą. Kūrinyje vyksta šis atsivėrimas, t. y. atslėpimas, t. y. buvimo tiesa. Meno kūrinyje buvimo tiesa įsteigiama į kūrinių. Menas yra tiesos-įsisteigimas-kūrinyje“ (Heidegger 2003: 36). Akivaizdu, kad čia minima tiesa yra ne ta pati, kuri įtvirtinama logikos principais. Heideggeris primena graikiškąją tiesos kaip atverties sampratą

aletheia, iš kurios perspektyvos meno kūrinys suvokiamas kaip *įvykis*, atskleidžiantis ir steigiantis tikrovę (*pasaulį*).

Panašios pozicijos laikosi Gadameris savo pirmajame veikalė *Tiesa ir metodas*, teigdamas metodologinės tiesos sampratos bejėgiškumą humanitarinių mokslų lauke. Jau Wilhelmas Dilthey'us savo 1900 metų straipsnyje „Hermeneutikos atsiradimas“ išdėstė nuomonę, kad vadinamieji dvasios mokslai yra nė kiek ne mažiau rimti nei gamtos mokslai, tačiau vadovaujasi kitais principais, gamtos mokslų tikslas yra pažinti, o humanitarinių – suprasti. Gadameris šią Dilthey'aus išvalgą išplėtojo ir pasitelkdamas Heideggerio ontologinę tiesos sampratą kūrė ontologinę hermeneutiką kaip filosofiją, kurios tikslas yra istorijos, meno ir kalbos kontekstų įsisavinimas bei supratimas. Meno patirtis Gadameriui yra ne estetikos objektas, bet būdas, kuriuo vyksta žmogaus būties ir būties santykio įvykis. Vadinamieji dvasios mokslai turėtų atsakyti iš tikslųjų mokslų perimto objektyvumo kriterijaus, o kartu ir vengti hegeliško tipo idealizmo metafizinių pretenzijų į absoliutų žinojimą.

Apie Gadamerio estetiką galime kalbėti tik sąlyginai, vartodami šį terminą nebent patogumo dėlei ir turėdami mintyje, kad pats Gadameris jo (estetikos termino) vengė teigdamas, kad jis suponuoja tiksliesiems mokslams būdingą terminiją, per kurios prizmę į meno kūrinį žvelgiama iš tyrėjo pozicijos kaip į objektą. Nuo tradicinės estetikos meno patyrimą svarstanti Gadamerio hermeneutika nutolusi mažiausiai tuo, kad teigia meno kūrinio supratimą kaip tiesos įvykio plotmę ir neigia nuo Kanto išgalėjusių estetinio sprendinio kaip subjektyvaus

nuostatą. Gadamerio įsitikinimu, siekiant gražinti meno kūrinui prieigą prie tiesos, būtina peržvelgti nuo Kanto *Sprendimo galios kritikos* estetikoje išgalėjusius principus, o ypač skonio ir genijaus sampratas. Kantas, Gadamerio nuomone, dar vadovaujasi tvirtais gamtos tvarkos principais, kurie suponuoja universaliąją subjektyvaus estetinio sprendinio plotmę, – net ir genijus Kantui yra gamtos numylėtinis. Problema kyla tada, kai individo subjektyvumo ir grožio santykis perkeliamas iš gamtos į meno sritį. Šis posūkis įvyksta jau Schillerio estetikoje: „Nuo tada menas kaip gražios išorės menas tapo priešpriešinamas praktinei tikrovei ir mąstomas per šią opoziciją. Vietoje nuo senų laikų galiojusio abipusiškai pozityvaus meno ir gamtos santykio, įsteigiama atrodymo ir tikrovės opozicija“ (Gadamer 2001: 189). Schilleriui transformavus transcendentalinę skonio sampratą į etinį reikalavimą, viena vertus, galima teigti meno autonomiją, kita vertus, šis santykis pajungia pačią tikrovę subjektyvistinei pasaulėžiūrai, paneigiančiai harmoningą žmogaus ir gamtos ryšį bei naikinančiai ontologinį meno kūrinio matmenį. Todėl visiškas estetinio sprendinio priskyrimas subjektyvumo sričiai ne tik suteikia menui autonomiją, bet ir labai apriboja meno kūrinio supratimo patirtį, redukuodamas ją į tiesiog dekoratyvumo funkciją – daiktas gražus dėl paties gražumo. Su šia išvada Gadameris sutikti nenori, todėl skonio sprendinio subjektyvumo principui priešpriešina bendruosius dėsningumus ir komunikatyviąją tiesą suponuojančią meno kūrinio sampratą. Meno kūrinio matmuo, išryškinantis ne subjektyviąją supratimo plotmę, tačiau, atvirkščiai, teigiantis universalumą, Gadameriui svarbus siekiant

pagrįsti ne tik meno kūrinio ontologinę, bet ir komunikacinę plotmę.

Gadamerio filosofijoje komunikacinį meno kūrinio aptarimo ir apskritai hermeneutikos matmenį steigia dialogo ir žaidimo sąvokos. Meno kūrinio ir tiesos santykyje pagrindinė hermeneutinės filosofijos problema – supratimo problema – pasirodo kaip susitikimas su kitybe. Straipsnyje „Žodis ir vaizdas – „toks tikras, toks esamas“ apie meno kūrinio supratimo įvykį Gadameris teigia: „Atsiskleidžia“ veikiau kažkas, ko žmogus dar niekad taip nėra matęs“ (Gadamer 1999: 245). Tam tikra prasme meno kūrinio (teksto, pokalbio) supratimą (tiesos įvykį) Gadameris siūlo pasiekti einant dialogo keliu – tai lyg dviejų skirtingų individų susikalbėjimas, dviejų skirtingų horizontų susiliejimas. Supratimas turi hermeneutinio rato struktūrą – nuo visumos prie detalės ir atvirkščiai, tai, kad šis ratas neturi pabaigos, nesuponuoja jo ydingumo, bet įtvirtina atvirumo principą – būtiną supratimo sąlygą. Kaip teigia Arūnas Sverdiolas, „svarbiausias Gadameriui dalykas tai, kad dialektika, kaip ir kiekvienas pokalbis, yra esmiškai nepabaigiama ir atvira tęsiniui. Santykis su tradicija yra kaip tik toks vis atsinaujinantis, nenutrūkstantis ir vėl užsimezgantį pokalbis“ (Sverdiolas 2002: 168). Be būtinės atvirumo sąlygos, Gadameris pabrėžia ir kitą ne mažiau svarbų meno kūrinio supratimo aspektą, kuris bendras ir žaidimo patirčiai, – tai vidinė meno kūrinio (dialogo, žaidimo) taisyklė. Vidinė taisyklė padeda išvengti galimo subjektivityumo ir reliatyvumo. Šį aspektą kitas hermeneutikos autorius italų filosofas Luigi Pareysonas savo studijoje *Estetika. Formatyvumo teorija* (1954) yra taikliai apibūdinęs kaip *formuojančios formos* taisyklę: „[Meno dirbinio] forma yra jau aktyvi prieš tai, kol

pradeda egzistuoti. Dirbinio gaminimo metu forma jau yra ir jos dar nėra: nėra – nes dirbinys įgis formą tik pasibaigus procesui; yra – nes tai ji formuoja gaminimą ir pradeda veikti vos prasidėjus šiam procesui“⁴ (Pareyson 2005: 76). Žvelgiant iš šios pozicijos, veikla, kurios metu „atrandamas“ meno kūrinys, yra intuityvus procesas, verčiantis atsižvelgti į gaires, kurias nustato pats būsimasis meno kūrinys. Nors ši Pareysono citata apibūdina meno kūrinio formavimo procesą, tačiau tas pats *formuojančios formos* taisyklės principas tinka ir kalbant apie meno supratimą (Pareysonas šį principą taiko tiek meno kūrinio formavimui, tiek jo supratimui) – pačiame meno kūrinyje egzistuoja vidinė taisyklė, supratimui nusiteikusį individą vedanti link teisingo, kitokios patirties perėmimo. Beje, Gadamerio hermeneutikoje supratimo įvykis, kaip *horizontų susiliejimas*, yra svarbus pažinimo aspektas ne tik kitybės supratimo prasme, bet ir kaip savojo (žvelgiant iš siekiančiojo suprasti pozicijos) pažinimo praplėtimas. Nuo šio tikrovės pažinimo per meno kūrinio patirtį aspekto galime pradėti hermeneutinių Croce's estetikos prielaidų aptartį.

Hermeneutinės Croce's estetikos prielaidos. Tiesos problema

Šio straipsnio tikslas yra apginti jau pavadinimu išsikeltą tezę, kad Croce ir Gadameris meno patyrimą aiškina meno kūrinio ir

⁴ Pareysonas, vadovaudamasis Vico teiginiu, kad kuria tik Dievas – žmogus nekuria, bet komponuoja, o žmogiškoji veikla tėra būdas pažinti, vietoje įprastinės „kūrybos“ sąvokos vartoja „gaminimą“ (*produzione*), šitaip pabrėždamas ne tik daiktiskąjį meno kūrinio matmenį, bet ir egzistencialistinę savo filosofijos nuostatą. Todėl, nors lietuviškai „meno dirbinio gaminimas“ skamba ne ypač gražiai, citatoje pasirinkta ši sąvoka, nenorint iškraipyti autoriaus intencijos.

tiesos santykiu. Tuomet, aptarus abiejų mąstytojų požiūrį į meno kūrinį, tenka klausti, kokią vietą užima tiesos problema Croce's estetikoje ir Gadamerio meno filosofijoje? Gadamerio atveju atsakymas į šį klausimą yra akivaizdus – viena pagrindinių *Tiesos ir metodo* tezių teigia, kad meno patirtis yra ne estetikos objektas, bet hermeneutinis įvykis, per kurį atsiveria tiesa. Taip pat nekyla abejonių dėl tiesos sampratos Gadamerio filosofijoje, – kaip jau minėta, čia ji priešpriešinama metodu prieinamai tiesai gamtos mokslų požiūriu, taip pat metafizinei tiesai, tapatinamai su pagrindu. Tačiau Croce laikosi pozicijos, kad menas kaip intuityvus pažinimas negali pretenduoti į tiesą: „Kiekvienas, stovintis prieš meno kūrinį ir klausiantis, ar tai, ką menininkas išreiškė, yra metafiziškai arba istoriškai teisinga ar klaidinga, kelia beprasmi klausimą ir daro analogišką klaidą kaip tas, kuris norėtų patraukti fantazijos sukurtus vaizdinius į moralės tribunolo teismą“ (Croce 1992: 23). Todėl meno kūrinio ir tiesos santykį Croce's estetikoje tenka aptarti vadovaujantis teze, kad italų filosofo tekstuose esama akivaizdžių prielaidų, leidžiančių kalbėti apie tiesą ontologinės hermeneutikos prasme.

Visų pirma, vertėtų pasiaiškinti, kaip Croce vartoja tiesos sąvoką pirmiau cituotame tekste kalbėdamas apie tai, kas „metafiziškai arba istoriškai teisinga ar klaidinga“. „Istoriškai teisingas“ meno kūrinys, matyt, galėtų būti, pavyzdžiui, Žalgirio mūšio iliustracija, tiksliai vaizduojanti, „kaip buvo iš tikrųjų“. Akivaizdu, kad, pirma, čia turima mintyje objektyvioji tiesos plotmė kaip meno kūrinio turinys, o, antra, objektyvioji tiesa nėra meno kūrinio tikslas. Kalbėdamas apie „metafiziškai teisingą“ meną Croce kritikuoja idealistinę Friedricho Schellingo, Ferdinando

Solgerio ir Wilhelmo Hegelio⁵ meno sampratą, pagal kurią grožis priklauso idėjų plotmei ir, Croce's manymu, estetika supainiojama su misticizmu. Palankiau italų filosofas vertina nebent Hegelį, nes jis nors ir atskiria meną nuo jušumo srities, bet pripažįsta, kad idėja reprezentuojama konkretybėje. Todėl Croce vokiečių idealistų siekį paversti meną filosofinių sąvokų mediatoriumi smerkia kaip grįžimą prie abstrakčios Alexandrerio Baumgarteno estetikos, tačiau vertina Friedricho Schleiermacherio pastangas „išvaduoti estetiką nuo imperatyvizmo, atskyrimą nuo logikos srities, metafizinio pagrindo pakeitimą tiesiog antropologiniu <...> estetinio fakto pateikimą kaip išskirtinai žmogaus veiklą“ (Croce 2005: 412). Iš to darytina išvada, kad Croce (kaip ir Gadameris) nesutinka, kad meno kūrinys gali būti gretinamas su loginiu, objektyviuoju arba metafiziniu, abstrakčiu tiesos matmeniu. Tą pastebi ir Croces estetikos tyrinėtojas Paolo D'Angelo: „Neabejotina, kad Croce'i intuityvusis pažinimas yra anapus teisingumo ir klaidingumo opozicijos, tačiau tik tada, jei ta opozicija diskutuojama *loginės* tiesos prasme, nuo kurios atskyrus meno sritį išvengiama akivaizdaus prieštaravimo“ (D'Angelo 1982: 37). Per meną kaip intuityviojo pažinimo sritį patiriama intuityvioji tiesa Croce's estetikoje visuomet yra konkrečios patirties duotis.

Akivaizdu, kad nors ir Croce's, ir Gadamerio filosofijoje esama meno kūrinio ir tiesos santykio, tas santykis nėra tapatus, o jame figūruojanti tiesa nebendramatė. Vis

⁵ Croce's filosofija tradiciškai priskiriama neidealizmui, tačiau to meto Italijos filosofijos kontekste Croce's estetika buvo kaltinama empirizmu, – aktualizmo atstovas Giovanni Gentile savo *Meno filosofijoje* (1931) kritikuoja Croce'ę dėl to, kad šis aiškindamas meną laikosi pozicijos, kad tai egzistuojantis faktas, o ne dvasios mąstymo veiklos išraiška.

dėlto panašumų yra – tiek intuityvioji tiesa apie, kurią kalba Croce, tiek Gadameriui svarbi ontologinė tiesa laikomos pažinimo forma, besiskiriančia nuo mokslo metodo, ir yra galimos tik per konkrečią patirtį, konkretų santykį su meno kūriniumi. Tačiau Croce's estetikoje meno patirties konkretizavimas yra radikaliai subjektyvizuojamas, o Gadameriui kaip tik rūpi pagrįsti universalų šios patirties pamatą. Gadameriui klausimas, kas yra menas, nėra svarbiausias. Pagrindinė jo problema – kaip suprantamas meno kūrinys ir kokia jo vieta kultūrinėje tradicijoje. Todėl Gadameris, viena vertus, sutiktų su Croce, kad menas yra ypatinga pažinimo sritis, kuriai negali būti taikomi loginiais principais grindžiami metodai, kita vertus, meno autonomiškumo grindimas iš esmės prieštarauja hermeneutinei supratimo koncepcijai. Tačiau, nors atsižvelgus į vieną pamatinių Croce's estetikos tezių „intuicija yra ekspresija“ akivaizdu, kad čia apeliuojama į subjektyvistinę intuityvaus pažinimo sampratą, tačiau kartu sutikdami, kad ekspresija yra individo jausmų išraiška, žvelgdami per Gadamerio hermeneutikos prizmę, galime suabejoti radikaliu intuicijos subjektyvumu. Beje, į šį klausimą atsako ir pats Croce straipsnyje „Meninės išraiškos totalumas“ (1917): „Kas gi yra jausmas ar sielos būseną? Ar tai kažkas, kas yra atskirta nuo visatos ir vystosi savaime?... Kiekviena gryna meninė reprezentacija yra pati savaime visata, visata taja individualia forma. Kiekviename poeto žodyje, kiekviename jo vaizduotės kūrinyje telpa visas žmonijos likimas“ (Croce 1992: 116). Kaip matome iš šios citatos, nors Croce teigia meno autonomiškumą ir subjektyvumą, tačiau jo estetikoje esama ir universalus, jungiančio meno matmens. Universalioji meno plotmė Croce's estetikoje

ryški ne tik receptijos (intuicijos) požiūriu, bet ir meno kūrinio reprezentacijos (ekspresijos) aptartyje. Kaip jau užsiminėme pirmoje straipsnio dalyje, meno kūrinys, Croce's manymu, yra ne tikrovės pamėgdžiojimas, bet atskiros ir naujos tikrovės steigimas. Vėlgi, jei jau padarėme išvadą, kad intuityvusis pažinimas Croce's estetikoje neatsiejamas nuo universalumo, akivaizdu, kad ta pati nuostata turi būti taikoma ir intuicijos išraiškai. Meno kūrinys tuomet yra vidinė, tačiau įkvėpta bendražmogiškojo būvio pasaulyje, sielos būsenos išraiška. Neabejotinai ši nuostata siejasi su hermeneutinėje filosofijoje svarbia *pasaulėžiūros (Weltanschauung)* sąvoka, iš kurios perspektyvos meno kūrinys suvokiamas kaip žiūra į pasaulį – žvilgsnis iš visada naujos perspektyvos.

Taip pat ir Gadameriui meno kūrinys ne tik yra supratimo įvykis, kurio metu atskleidžiama tiesa, bet kartu ir steigia tikrovę. Tačiau pagrindinė problema Gadameriui yra net ne pati tikrovė, bet greičiau santykis su ja, kurį individas formuoja meno kūrinio padedamas. Tikrovė Gadameriui visuomet yra istorinė ir pasiekama per kalbą. Prisiminus vieną pamatinių *Tiesos ir metodo* tezių: „būtis, kurią galima suprasti, yra kalba“ (Gadamer 2001: 965), akivaizdu, kad Gadameris universalioju žmogaus būties pagrindu laiko kalbą⁶. Šia prasme ir menas yra tik tam tikra kalba, arba kitaip

⁶ Gianni Vattimo savo tekstuose (1995, 1999, 2000, 2001, 2003) kritikuoja Gadamerį už tai, kad siekdamas pagrįsti hermeneutikos universalumą jis redukuoja būtį į kalbą, tokiu būdu iškreipdamas Heideggerio nužymėtas ontologines hermeneutikos gaires. Pats Vattimo kaip Gadamerio hermeneutikos alternatyvą siūlo nihilistinį ontologinės hermeneutikos variantą – „silpnąjį mąstymą“. Išsamesnę „silpnąjo mąstymo“ pozicijos aptartį galima rasti Ritos Šerpytės monografijoje „Nihilizmas ir Vakarų filosofija“ (2007).

tariant – meno kūrinio supratimo įvykis nepretenduoja peržengti kalbos ribų, t. y. kultūrinės tradicijos rėmų. Ar neatsitinka taip, kad per hermeneutinės filosofijos prizmę žvelgiant į meno kūrinį (dialogą, tekstą) supratimas vyksta ne kaip ontologinis, bet kaip kultūrinis įvykis? Tokią išvadą dar labiau paskatina pohermeneutinė, tai yra postmodernistinė, filosofija, kurioje tikrovę (būti) keičia tekstas, o filosofija tampa tik interpretacijos interpretacija.

Croce's estetikoje ryškios tendencijos, verčiančios meno kūrinio problemas aptariančią filosofiją peržiūrėti patį estetikos terminą kaip nepakankamą apibrėžti ypatingai meno kūrinio patirčiai, sunkiai sutalpinamai į metodologinio mokslo rėmus. Kita vertus, nepaisant tokių aspektų kaip kitybės suvokimas, pažinimo horizontų plėtimas, naujos tikrovės, kuriuos įgalina meno kūrinio patirtis, Croce's estetikos monologinis pagrindas išlieka itin tvirtas. Tokia principinė nuostata suponuoja gana solipsistinį estetikos modelį, kuriame ne tik pabrėžiamas estetiškos patirties ypatingumas, bet ir nepakankamai pagrindžiamas meno kaip išskirtinės žmogaus veiklos matmuo. Neperžengdamas idealistinės filosofijos ribų, Croce neišnaudoja potencialo, kurį suteikia egzistencialistinis meno patirties pobūdis, ir todėl jo estetikos naujoviškumas lieka apraizgytas abstrakčiomis dviprasmybėmis.

Išvados

1. Tiesos ir meno kūrinio santykio problema aktuali ir Croce's estetikoje,

ir Gadamerio meno filosofijoje. Nors Croce neigia tiesos (loginės arba metafizinės tiesos prasme) santykį su menu apskritai, tačiau jo estetikoje akivaizdi pastanga įtvirtinti tiesos ir konkretaus meno kūrinio santykio aktualumą – tuo jo estetika priartėja prie Gadamerio meno filosofijos.

2. Gadameris sutiktų su Croce, kad menas yra ypatinga pažinimo sritis, kuriai negali būti taikomi loginiais principais grindžiami metodai, tačiau, kita vertus, Croce's pozicija, teigianti visišką meno autonomiškumą, iš esmės prieštarauja hermeneutinei supratimo koncepcijai.
3. Croce laikosi pozicijos, kad menas yra autonomiška sritis, besivadovaujanti subjektyviu pažinimu, tačiau jo estetikoje esama universaliojo matmens tiek meno kūrinio receptijos, tiek jo reprezentacijos prasme.
4. Croce's estetikoje supratimo problema lieka marginalinė, dėl to suponuojamas ne tik meno autonomiškumas, bet ir meno sritis neišvengiamai uždaroma monologinėje plotmėje.
5. Gadameris nekelia tikslo atsakyti į klausimą, kas yra menas, bet analizuoja, kaip suprantamas meno kūrinys, ir siekia pagrįsti universalų meno patirties matmenį. Tačiau, universaliu žmogaus būties pagrindu laikydamas kalbą, Gadameris neišvengia meno kūrinio supratimo (kaip ir bet kurio kito supratimo) subjektyvizavimo.

LITERATŪRA

- Croce, B. 2005. *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*. Milano: Edizioni Adelphi.
- Croce, B. 1992. *Nuovi saggi di estetica*. Napoli: Bibliopolis.
- D'Angelo, P. 1982. *L'estetica di Benedetto Croce*. Roma-Bari: Laterza.
- Gadamer, H. G. 1999. *Istorija. Menas. Kalba*. Vilnius: Baltos lankos.
- Gadamer, H. G. 2001. *Verità e metodo*. Milano: Bompiani.
- Heidegger, M. 2003. *Meno kūrinio išta*. Vilnius: Aidai.
- Kantas, I. 1991. *Sprendimo galios kritika*. Vilnius: Mintis.
- Pareyson, L. 2005. *Estetica. Teoria della formatività*. Milano: Bompiani.
- Rohrbaugh, G. 2008. Ontology of art, in *The Routledge Companion to Aesthetics*, ed. B. Gaut, D. McIver Lopes. NY: Routledge Taylor and Francis Group, 241–255.
- Sverdiolas, A. 2002. *Būti ir klausti*. Vilnius: Strofa.
- Šerpytytė, R. 2007. *Nihilizmas ir Vakarų filosofija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vico, G. 2005. Scienza nuova, in *Opere*. Milano: Mondadori.
- Vattimo, G. 2008. Poesia e ontologia, in *Ermeneutica II. Opere complete*. Roma. Meltemi.

THE RELATIONSHIP BETWEEN TRUTH AND THE WORK OF ART:

B. CROCE AND H. G. GADAMER

Vaiva Daraškevičiūtė

S u m m a r y

The article analyzes the relationship between truth and the work of art in Benedetto Croce's aesthetics and Hans Georg Gadamer's philosophy of art. It compares the main principles of art in their philosophies, showing their similarities and differences. The approaches of these two thinkers are compared by presenting their concepts of truth, the art work and art experience. Croce considers art as an autonomic, subjective cognition. Nevertheless, the universal dimension of art experience is especially important in his aesthetics

as well. Gadamer, for his part, uses the reflection of the experience of the art work as the foundation of a hermeneutic universality. The truth in this case is described as contrasting with methodology and is taken to be an event of understanding. The article concludes that the relationship between truth and the art work which we find in Croce's aesthetics is analogous to the one that lies in Gadamer's philosophy of art.

Keywords: Truth, Art work, Hermeneutics, Intuition, Experience.

Įteikta 2009 10 30